

ΔΟΥΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ὑπὸ τοῦ κ. ΚΩΣΤΑ Β. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Κάθε φορά πού πνεύματα ἀνήσυχα, ἐρευνητικά, στρέφονται πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ὁμοίομορφα σχεδὸν ἀποφαίνονται :

«Ἐξαιρετικὸς πράγματι πολιτισμὸς! ἀτυχῶς ὅμως ἐγνώρισε καὶ ἀπεδέχθη τὴν δουλείαν».

Ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, πού εἶναι ὁ δικός μας, ἡ διαπίστωση αὐτὴ θὰ ἦτο πολὺ τιμητικὴ, ἂν φροντίζαμε προηγουμένως νὰ ἐξασφαλίσθοῦμε ἀπὸ κάθε ἀνάλογη μελλοντικὴ μομφή. Τί θὰ ἐλέγαμε ἔξαφνα—ἂν μπορούσαμε νὰ ἀπαντήσουμε—στὴ μικτὴ ἀπὸ μομφὲς καὶ φιλοφρονήσεις διαπίστωση τοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου αἰῶνος (κατὰ ὑπερβολικὴ φιλοδοξία), ἂν κρίνοντας τὸν δικό μας ἔλεγε περίπου τὰ ἑξῆς :

«Ὁ λιγώτερο ἄσωτος ἀπὸ τοὺς προηγθέντας αἰῶνας ἐφιλοδόξησε νὰ ἀξιοποιήσῃ μὲ τὸν μηχανικὸ πολιτισμὸν του καὶ τὴν πιὸ παράτολμη σκέψη τῆς πιὸ ρωμαντικῆς φαντασίας· γεμάτος αὐτοπεποιθήση γιὰ τὶς δυνατότητές του, σὰν ἀσύνητος κληρονόμος δέχθηκε στὰ τυφλὰ τὴν βαρεῖα κληρονομία χωρὶς νὰ φροντίσῃ νὰ κἀν ἀπογραφή. Ἔτσι, ὅσοι πιστωταὶ εἶχαν γραμμάτια ἢ νόμισαν πὼς εἶχαν, ἀπὸ φόβο μήπως σωθῇ τὸ ἀπόθεμα, τὰ ἐπαρουσίασαν πρὶν τὴν λήξη. Συνωστισμοὶ τότε στὰ ταμεῖα καὶ διαπληκτισμοὶ τὸν ἠνάγκασαν μέσα στὴν ἀκατάπαυστη ἀναζήτησιν τῆς ἐλευθερίας νὰ διατηρήσῃ τὴν στρατιωτικὴν θητείαν, πού τὸν ἔφερε νὰ μισήσῃ τὸν πλησίον του προτοῦ ἀκόμα τὸν γνωρίσῃ».

Ἡ παρομοίωσις αὐτὴ τῆς στρατιωτικῆς θητείας μὲ τὴν δουλείαν ἀσφαλῶς θὰ μᾶς ἔθιγε, διότι θὰ διέφευγε ἀπὸ τοὺς κριτάς μας τὸ γεγονός, ὅτι ἡ θητεία περιέχει ἥρωισμόν, πρᾶγμα ἀνύπαρκτον στὴν δουλείαν. Ὁ ἥρωισμὸς ὅμως εἶναι ἡ τελευταία φάσις τῆς θητείας, ὅπως ἀκριβῶς στὴν δουλείαν τελευταία φάσις τῆς εἶναι ἡ παραγωγή. Ἐὰν βεβαίως, κατὰ ὑπερβολικὴν, ὡς ἐτονίσσαμεν, φιλοδοξίαν ὁ εἰκοστὸς πέμπτος αἰὼν ἐξησφάλιζε τὴν παγκόσμιον σταθερὰν εἰρήνην, ὄνειρον κάθε γενεᾶς, θὰ εἶχε κάθε δικαίωμα νὰ ὑπερηφανευθῇ διὰ τὸ κοτόρθωμά του, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ψέξῃ τὴν ἀδυναμίαν μας νὰ διατη-

ροῦμε τὴν στρατιωτικὴν θητείαν, ἐφ' ὅσον τὸν πόλεμον ἐδέχθημεν καὶ ἀκόμη φοβούμεθα.

Κάτι ἀνάλογον συνέβη καὶ μὲ τὴν δουλείαν. Ὁ ἀρχαῖος πολιτισμός, τὸν ὁποῖον θαυμάζομε, τὴν ἐδέχθη καὶ τὴν διαιώνισε· δὲν τὴν ἐδημιούργησε. Ὁ κατὰ φύσιν δούλος τοῦ Ἀριστοτέλους ἦτο ἀποτέλεσμα μακρᾶς ἐξελίξεως, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ρουσσώ τὸν κατακρίνει, ὅτι λαμβάνει τὸ ἀποτέλεσμα ὡς αἰτία: «Ἄν εἶχαμε —λέγει— δούλους κατὰ φύσιν τοῦτο προέρχεται διότι εἶχαμε δούλους παρὰ φύσιν». Μᾶς εἶναι ἀκατόρθωτον νὰ ἐξακριβώσουμε τόσον τὸ χρονικὸν σημεῖον ὡς καὶ τὸν τρόπον μιᾶς τοιαύτης μεταβολῆς εἰς παρὰ φύσιν δούλον τοῦ συνανθρώπου μας. Μόνον μὲ τὴν ἐκ τῶν ὑπέρων ἀνάλυσιν τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς δουλείας δυνάμεθα νὰ λάβωμεν μίαν ἰδέαν τοῦ θεσμοῦ. Ἡ ἀνάλυσις αὐτὴ θὰ μᾶς πείσῃ, ὅτι ἡ κατάκτηση καὶ ἡ βία δὲν ὑπῆρξαν τὰ μόνα μέσα δημιουργίας τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας, παρὰ τὴν δαιμονιώδη ἀνάλυσιν τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Hegel.

Συνύπαρξις δουλείας καὶ ἰδιοκτησίας

Βεβαίως ἡ ὑπαρξις τοῦ θεσμοῦ εἶναι συνυφασμένη μὲ τὸν θεσμὸν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ δυνάμεθα, χωρὶς δισταγμὸν, νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ δύο θεσμοὶ ἀνεπτύχθησαν ταυτοχρόνως. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ὑπεροχὴ τοῦ κυρίου πρὸς τὸν δούλον, ἂν ὁ πρῶτος δὲν διέθετε παραγωγικὰ μέσα κατάλληλα νὰ δημιουργήσουν τὴν ἀπαραίτητον διαφοροποίησιν, ὡς πρὸς τὴν καταβαλλομένην παραγωγικὴν ἐνέργειαν. Διὰ τοῦτο ἡ δουλεία εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος εἰς τοὺς λαοὺς ποὺ ἀποζοῦν ἀπὸ τὴν θήραν· πλέον αἰσθητὴ εἰς τοὺς ἀποζώντας ἐκ τῆς ἀλείας, διὰ νὰ γίνῃ βαθμηδὸν πλέον ἐντονος στοὺς ποιμένας καὶ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν γεωργίαν. Παρὰ τὴν διαβάθμισιν τῆς αὐτῆν ἢ μορφῆ τῆς δουλείας στοὺς σταθμοὺς αὐτοὺς παραμένει ἡπία καὶ μέχρις ἐνὸς σημείου δύναται νὰ θεωρηθῇ προῖον συναλλαγῆς. Εἶναι ἡ μορφή ὑπὸ τὴν ὁποῖαν περιγράφεται εἰς τὴν Βίβλον.

Καίτοι τὸ χωρίον (Ἐξ. 21. 2—6) κάνει λόγον περὶ ἀγορᾶς δούλου ἔβραίου, οὐσιαστικῶς πρόκειται μᾶλλον περὶ μισθώσεως ὑπηρεσιῶν, διότι ὁ δούλος μετὰ τὴν πάροδον ἐξ ἐτῶν εἶναι ἐλεύθερος νὰ φύγῃ μόνος, ἂν προσῆλθε μόνος· μὲ τὴν σύντροφόν του, ἂν προσελήφθη μετ' αὐτῆς.

Ἐπεικεστέρα εἶναι ἡ ἐντολὴ τοῦ χωρίου (Δευτ. 15. 12—18). Ὁ νομοθέτης ὑπεθυμίζει εἰς τὸν Κύριον, ὅτι ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς δούλος εἰς τὴν χώραν τῆς Αἰγύπτου καὶ ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ἀφήσῃ τὸν δούλον του ἢ τὴν δούλην του μετὰ τὴν πάροδον ἐξαετίας νὰ φύγῃ «μὲ ἄδεια χέρια». Ἐπομένως, ἐπὶ πλέον τῆς τιμῆς τῆς ἐξαγορᾶς τοῦ ὀφείλει καὶ ἀποζημίωσις διὰ τὰς ὑπηρεσίας ποὺ τοῦ παρέσχε ἐπὶ ἐξ ἔτη. Τὰ πράγματα ὁμως μεταβάλλονται ριζικᾶ, ἂν ὁ δούλος ἐλκυσθεὶς ἐδέχθη νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν κύριόν του γυναῖκα καὶ ἀπέκτησε τέκνα. Φεύγων, τότε, ὑποχρεοῦται νὰ ἀφήσῃ εἰς τὸν κύριον τὴν γυναῖκα καὶ τὰ παιδιὰ του, ἐκτὸς ἂν ὁμολογήσῃ, ὅτι ἀγαπᾷ τὸν κύριόν του καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ζῆσιν πλησίον του. Τότε ὁ κύριος μὲ ἓνα ζουμπᾶ τοῦ τρυπᾶ τ' αὐτὴ καὶ τὸν καθιερώνει δούλον ἐφ' ὄρου ζωῆς.

Σημαντικήν ἐξέλιξιν καὶ τάσιν προοδευτικὴν ἐμφανίζει τὸ χωρίον (Λευ. 25. 39—55) ὅπου βλέπομεν ὅτι ὁ δοῦλος ἔχει τὴν εὐχέρειαν καταγγελίας τῆς συμβάσεως εἰς οἰανδήποτε στιγμὴν, προσλαμβάνων εἰς τὴν φυγὴν του καὶ τὰ τέκνα του. Οὐδεὶς λόγος περὶ γυναικὸς γίνεται εἰς τὸ χωρίον τοῦτο. Προκειμένου ὅμως περὶ γυναικός, δὲν θεωροῦμεν ἄσκοπον νὰ τονίσωμεν, σὰν παρένθεση, ὅτι ἡ δούλη μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀσχολιῶν τῆς ὑπεκαθίστατο εἰς τὴν σύζυγον, εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὅποιαν αὐτὴ ἦτο στείρα. Τὸ κουαρτέτο: Λέα, Ραχήλ, Ζίλπα καὶ Μπίλα εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς τάσεως αὐτῆς (Γεν. 30. 1—13).

Ἄτυχῶς ὅμως, ἂν τὸ προαναφερθὲν χωρίον ἀπὸ πλευρᾶς ἐθνικῆς σημεῖωσιν πρόοδον, ἀπὸ ἀνθρωπιστικῆς ἐπαναφέρει τὰ πράγματα εἰς τὴν ἀφετηρίαν των: τοῦ λοιποῦ οἱ δοῦλοι θὰ προσλαμβάνωνται ἀπὸ «τὰ περίξ ἔθνη» (Λευ. 25, ἰδίως 44—46) καὶ θὰ μεταβιβάζωνται ὡς ἰδιοκτησία εἰς τοὺς κληρονόμους. Αἰσίως οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν ρωμαίων νομοδιδασκάλων ὅτι ὁ δοῦλος εἶναι «res mancipi» «servus nullum caput habet» κ.λ.π. «Ὅλα αὐτὰ βεβαίως σωστά ὑπὸ τὴν τότε ἐκδοχὴν, ὑπὸ ἓνα ὅμως ἴσως ὄρον: ὁ δοῦλος νὰ εἶναι δορυλάωτος, ἢ δοῦλος κατ' Ἀριστοτέλην.

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Ἀριστοτέλην διότι ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο ἀπόψεων εἶναι σημαντικὴ. Παραδόξως, ἐνῶ εἰς τὸ I βιβλίον τῶν Πολιτικῶν του ὁ Ἀριστοτέλης ὁμιλεῖ περὶ οἰκονομίας, τοῦ διαφεύγει ἡ οἰκονομικὴ πλευρὰ τοῦ προβλήματος καὶ στηρίζει τὴν ὅλην θεωρίαν του εἰς τὴν φύσιν μὲ τὸν αὐτοσκοπὸν τῆς: «Ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν· οἶον γὰρ ἕκαστόν ἐστι τῆς γενέσεως τελεσθείσης, ταύτην φαμέν τὴν φύσιν εἶναι ἐκάστου». Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως δούλου δορυαλώτου ἡ ἀρχὴ καταπίπτει, διότι «συμβήσεται τοὺς εὐγενεστάτους εἶναι δοκοῦντας, δούλους εἶναι, καὶ ἐκ δούλων, ἐὰν συμβῆ πραθῆναι ληφθέντας». Φοβεῖται δηλαδὴ ὁ Ἀριστοτέλης μήπως ἡ τύχη τῆς μάχης φέρη, ὥστε ἐλεύθεροι ἄνδρες καὶ εὐγενεῖς τὴν καταγωγὴν πέσουν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ καὶ πωληθῶσι ὡς δοῦλοι, τὴν στιγμὴν ποὺ δὲν εἶναι δοῦλοι κατὰ φύσιν. Ὁ Πλάτων ὅμως εἰς τὴν ἰδανικὴν Πολιτείαν του προβλέπων τὴν περίπτωσιν δίδει διάφορον λύσιν: «τὸν δὲ ζῶντα εἰς τοὺς πολεμίους ἀλόντα ἄρ' οὐ δωρεὰν διδόναι τοῖς θέλουσι χρῆσθαι τῇ ἄγρᾳ ὅ,τι ἂν βούλωνται;» (Πολιτ. 468α). Δηλαδὴ τὸ χωρίον αὐτό, χωρὶς προδοσία, θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ μεταφέρωμε στὴν σύγχρονον γλῶσσαν πάνω κάτω ὡς ἑξῆς: «Ὅποιοι σταθῆ καὶ τὸν πιάσουν αἰχμάλωτον ζωντανόν, αὐτὸν νὰ τοὺς τὸν χαρίσοιμε σὰν θήραμα, νὰ τὸν ψήσουν, νὰ τὸν βράσουν, νὰ τὸν κάνουν ὅ,τι θέλουν».

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὰ πράγματα περιπλέκονται καὶ θὰ εἴμεθα πολὺ ἐπιπόλοιοι ἂν θελήσωμε ἀπὸ ἰδiosisυγκρασίας καὶ μόνον νὰ κλίνωμε ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἐκ τῶν δύο τούτων κολοσσῶν τῆς σκέψεως, διότι παραδόξως καὶ οἱ δύο ἔχουν δίκαιο. Μία συστηματικὴ ἀναζήτησις θὰ μᾶς πείσῃ περὶ τούτου:

Ἡ ἔννοια τῆς Δουλείας

Ἐὰν καλέσωμεν «οἰκονομίαν» τὴν ἐνέργειαν τὴν ὅποιαν καταβάλλει ὁ

ἄνθρωπος διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς βασικῆς ἀνάγκης του, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑποκείμενον τῆς οἰκονομίας εἶναι κάθε ζωικὴ ὑπαρξις ἐπὶ τῆς γῆς, δηλαδὴ καὶ αὐτὸ τὸ ζῶον καὶ ἀκόμη, ὡς ὄργανισμός, καὶ τὸ φυτόν. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως δὲν ἠρέκασθη, ὅπως τὰ ἄλλα ζῶα, εἰς τὸ ὑπὸ τῆς φύσεως ταχθῆν διαιτολόγιον, διότι, μᾶς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, «πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῶον, πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαιῦ ζῶου μᾶλλον, δῆλον· οὐδὲν γάρ, ὡς φάμεν, μάτην ἢ φύσιν ποιεῖ». Μιμούμενος λοιπὸν ἴσως τὴν ἀράχνην, ἢ ὁποῖα ἐξ ὄλων τῶν ζῶων δὲν εἶναι μόνον πολιτικός, ἀλλὰ καὶ διάσῃμος χειροῦργος, ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν οἰκονομίαν προσέθεσε καὶ τὴν πολιτικὴν. Χάρις εἰς αὐτὴν τὴν δύναμιν ἢ ἐπίδρασιν του πρὸς τὴν φύσιν θὰ εἶναι τοῦ λοιποῦ ἄμεσος καὶ ἔμμεσος. Ἄμεσος, ὡς ἴδιος ἀγωνίζεται νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν φύσιν τὰ ἀναγκαῖα πρὸς συντήρησίν του ἀγαθὰ ἔμμεσος, ὡς ἴδιος μὲ τὴν φροντίδα αὐτῆν ἐπιβαρύνει τὸν πλησίον του. Τὴν ἐπιβαρύνει αὐτὴν ἐπιστημονικῶς καλοῦμεν ἐπίπτωσιν, καὶ μόνον ἀναλογιζόμενοι τὰς ἀποχρώσεις τὰς ὁποίας περικλείει ἡ λέξις «πολιτικὴ» δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν τοὺς διαφόρους σταθμούς ἐκδηλώσεως τῆς ἀνὰ τοὺς αἰῶνας. Ὁ Hegel τὴν φαντάζεται ὡς ἐκδήλωσιν τῆς ὀμφῆς βίας καὶ τῆς δίψας πού κατέχει τὸ ἄτομον νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ τὸν πλησίον του ἀρχικῶς, ἀπὸ ὄλον τὸν κόσμον κατόπιν. Ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς φυσικὸν νόμον: «Ἄρχον δὲ φύσει καὶ ἀρχόμενον διὰ τὴν σωτηρίαν· τὸ μὲν γὰρ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν ἄρχον φύσει καὶ δεσπύζον φύσει· τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν, ἀρχόμενον καὶ φύσει δοῦλον». Ἀμφότεροι ὅμως λησμονοῦν τὴν μόνην πραγματικὴν βᾶσιν: τὴν ἀνάγκην.

Περιφρονῶν ὁ ἄνθρωπος τὸ φυσικὸν διαιτολόγιον κατῆλθεν εἰς τὰς πόλεις ὅπου ἀντὶ δένδρων καὶ καρπῶν εὔρε λίθους συσσωρευμένους καὶ ἀγροὺς περιφραγμένους, τῶν ὁποίων οἱ κύριοι εἶχον πείσει τὸ σύνολον διὰ τῆς πολιτικῆς ὅτι μόνον μὲ τὴν κατανάλωσιν τῶν καρπῶν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀσχολοῦνται. Καὶ ἀπὸ μιᾶς πλευρᾶς πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἶχον δίκαιον:

α) Διότι θὰ ἦσαν ἀφελεῖς νὰ ἀσχοληθῶσι μὲ τὴν ἐπίπτον φροντίδα παραγωγῆς καὶ συγκομιδῆς τῶν καρπῶν, ἐφ' ὅσον ἀφθονοὶ χεῖρες πρὸς τοῦτο προσεφέροντο. Σήμερον προτάσσοντες τὴν λέξιν «ἐλευθερία» κακίζομεν τοὺς προγόνους μας αὐτοὺς, λησμονοῦντες ὅτι —δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας— τὴν ἐλευθερίαν ἐδίδαξαν, μεταξύ ἄλλων, κυρίως ὁ Ρήγας ὁ Φερραῖος καὶ ὁ Σολωμός. Ποῖος ὅμως νὰ τὴν διδάξῃ τότε εἰς τὸν πλανήτην, τὸν ἔβραϊον (guér), πού εἰσερχόμενος εἰς τὴν Παλαιστίνην δὲν κατέειχε ἄλλην εἰδικότητα, ἀπὸ τοῦ νὰ μεταφέρῃ νερὸ καὶ νὰ κόπῃ ξύλα; Ἡ ὑμνηθεῖσα ἄλλως τε ὑπὸ τῶν δύο ἄνω γιγάντων ἐλευθερία εἶναι ἐλευθερία ἐντοπισμένη καὶ δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ὕλης. Θὰ τὴν συναντήσωμεν ἄλλως τε ἐντὸς ὀλίγου. Ἰσχυριζόμενος ἐπομένως ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ὁ δοῦλος εἶναι ὄργανον καὶ ὅτι συμφέρον τοῦ δούλου εἶναι νὰ συνδέσῃ τὴν τύχην του μὲ τὸν κύριον: «διὸ δεσπότη καὶ δούλῳ ταῦτο συμφέρει», δὲν ἔκαμε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τοῦ νὰ διαπιστώσῃ μίαν πραγματικότητα, τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ὅλως ἀσυνειδήτως μετατρέπομεν εἰς φιλοφρόνησιν, ὡς ἴδιος ἐπαινοῦντες πιστὸν

συνεργάτην εὐτυχοῦς ἐπιχειρηματίου, τὸν ἀποκαλοῦμεν «τὸ δεξί του χέρι» «ὁ δὲ δούλος μέρος τι τοῦ δεσπότητος».

Μᾶς διαφεύγει ἀτυχῶς τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι καταστάλαγμα καὶ ὄχι ἀφετηρία. Ἄν οἱ πρόγονοί μας εἶχον ἀπὸ τότε ἀνακαλύψει τὴν ἐλευθερίαν, θὰ ἔπρεπε νὰ παραμείνουν εἰς τὰ σπήλαιά των, ἀπαλλάσσοντες καὶ ἡμᾶς πάσης σχετικῆς ἀναζητήσεως.

Ὁ ἀπάνθρωπος εἶναι καὶ ὑπάνθρωπος

Εὐτυχῶς ὁμως διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, μεταξύ τῶν ἱστορικῶν «κυρίων» ὑπῆρξαν καὶ φυσιογνωμίαι ἱκαναὶ πραγματικῶς «τῇ διανοίᾳ προορᾶν». Τώρα ἂν ἐκ τῆς συμβολῆς αὐτῶν ἐπωφελήθησαν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι πολυπληθεῖς «κύριοι», δευτέρας ἐκδοχῆς, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μίμησιν, καθαρῶς κοινωνικὴν ἀρετὴν. Καὶ ἐκ τοῦ χάσματος αὐτοῦ μεταξύ τῶν δύο ἐκδοχῶν ἐξηγεῖται κατὰ μέγα μέρος ἡ μαστίζουσα σήμερον τὰς ἀστικές τάξεις «κρίσις τῆς ὑπηρεσίας». Διέφυγε πράγματι τὰς εὐπόρους τάξεις τὸ γεγονός ὅτι κοινωνικὴ ἀποστολὴ των ἦτο νὰ ἀπορροφήσωσι τὸ ἐκ τῶν νήσων καταφθάνον ἐκάστοτε δημογραφικὸν πλεόνασμα, προσφέρουσαι εἰς τὰς νεαρὰς ὑπάρξεις ἐστίαν ὑπόδειγμα, δυναμένην νὰ τὰς βοηθήσῃ εἰς τὴν ἀποκατάστασίν των καὶ ἀνύψωσιν τοῦ πολιτικοῦ ἐπιπέδου. Ἡ ἀστικὴ ἐστία θὰ ἔπρεπε κυρίως νὰ εἶναι ἓνα σχολεῖον, διότι εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν ὁ πλοῦτος, διὰ νὰ δικαιολογηθῇ εἰς τὴν σημερινὴν συνείδησιν, ὀφείλει νὰ δίδῃ τὸν τόνον εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀσκῶν ἐπιλογήν μεταξύ τῶν διαφόρων ἀνυπολογίστων ἀξιῶν τὰς ὁποίας ὁ πραγματικὸς χρυσοῦς αἰὼν μας περικλείει. Ἄντὶ τούτου συχνὰ παρετηρήθη τὸ φαινόμενον τῆς πλέον ὠμῆς ἐπιπτώσεως: Νεαραὶ ὑπάρξεις ὑπερχεοῦντο νὰ παραμένωσι μέχρι τῆς τρίτης πρωινῆς προσφέρουσαι ἀναψυκτικὰ εἰς τοὺς χαρτοπαίζοντας καλεσμένους, διὰ νὰ ἐγερθῶσι κατόπιν πρὸ τοῦ ἡλίου καὶ προετοιμάσωσι τὸν «διάδοχον» νὰ μεταβῇ εἰς τὸ σχολεῖον! Καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν ἰσχυρισμῶν μου καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ διέξοδος τοῦ ἐμφανισθέντος μετ' ὀλίγου ἐργοστασίου ἐθεωρήθη ὡς ὄασις!

Ἡ οἰκογενειακὴ ἐστία τότε, στερηθεῖσα ὑπηρετῶν, ἐβιομηχανοποιήθη μὲ τὴν σειρὰν τῆς καταφυγοῦσα εἰς τὰ κοσμικὰ κέντρα ὅπου ὅλαι αἱ αἰσθήσεις ὑποφέρουν, αἱ δὲ γεῦσις, ὄρασις καὶ ἀκοή, κατ' αὐξοῦσαν πρόοδον. Ὅμιλοῦμεν κατόπιν περὶ δουλείας τῶν ἀρχαίων, λησμονοῦντες ὅτι αὕτη ἦτο καθαρῶς μυϊκὴ καὶ δὲν ἠμπόδισε ἓνα Φορμῶνα νὰ εἶναι πρόγονος τῶν θορυβούντων οἰκονομικῶν παραγόντων, ἐνῶ ἡ ἐκλογή τούτων σήμερον ἐνισχύουσα ταπεινὰς ἐκδηλώσεις μᾶς θίγει εἰς ὅ,τι καλύτερον ἔχομεν νὰ διεκδικήσωμεν: τὴν προσωπικότητά μας καὶ τὰς ἐκ ταύτης πηγαζούσας προτιμήσεις μας. Καὶ ἀσφαλῶς δὲν θὰ εἶναι ξένη πρὸς τὴν τάσιν αὐτὴν ἡ δημοσιευθεῖσα πρότινος εἰδησις εἰς τὸν ξένον τύπον ὅτι ἡ Ἑλλὰς πρόκειται κατ' αὐτὰς νὰ καλέσῃ ξένον πυγμάχον ὀργανωτὴν, νὰ εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τὴν χώραν μας τὸ ἀηδὲς τοῦτο θέαμα, ἀπὸ τὸ ὅποιον ἡ μέχρι τοῦδε πενία τῆς τῆν εἶχε προφυλάξει. Εὐτυχῶς καὶ αἱ ὑπερβολικαὶ ἀξιώσεις μετοχῆς τῶν ἀθλητῶν (sic) τούτων εἰς τὰς εἰσπράξεις μᾶς ἐξασφαλίζουν ἀπὸ μίαν τοιαύτην ταπεινώσιν.

β) Διότι ή φορά τών πραγμάτων μετέβαλε τήν διά τής πολιτικῆς διατυπωθεῖσαν ἀξίωσίν των (νά ἀσχολοῦνται τοῦ λοιποῦ μόνον με τήν καταναλώσιν τών καρπῶν), οὐσιαστικῶς δηλαδή νά τρέφονται ἀπό τό σύνολον, εἰς λειτουργίαν. Διά πρώτην φοράν εἰς τήν ἱστορίαν ἐμφανίζεται ή πρώτη μορφή τοῦ καταμερισμοῦ τών ἔργων, τήν μεγαλειώδη ἀνάπτυξιν τοῦ ὁποίου εὐρίσκειμεν εἰς τήν Πλατωνικήν πολιτείαν.

Διά νά τό ἐνοήσωμεν πρέπει νά κάωμεν διάκρισιν μεταξύ κατανομῆς καί καταμερισμοῦ. Λέγοντες κατανομήν ἐννοοῦμεν τήν διαίρεσιν τῆς ἐργασίας εἰς τμήματα ἐντός τοῦ αὐτοῦ τομέως, π.χ. διανομή τοῦ ταχυδρομείου σημερινοῦ ἰδρύματος εἰς τὰ ἀρμόδια τμήματα. Αὐτήν τήν μορφήν ἰδίως εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ Adam Smith εἰς τήν ἔρευνάν του. Καταμερισμός εἶναι ή εὐρύτερα κατανομή τών ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἀντιστοίχους τομεῖς ἀνεξαρτήτους, συγκλίνοντας ὁμως πρὸς τόν αὐτὸν σκοπόν, τήν ἐξυπηρέτησίν του. Ὁ καταμερισμός ὁμως φέρει καί μίαν ἄλλην οὐσιώδη μεταβολήν: τοῦ λοιποῦ ὁ ὅρος «οἰκονομία» δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τήν νέαν φάσιν τών πραγμάτων, διότι θά ἦτο ὑπερβολικόν νά ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ὁ ἀρτοποιὸς π.χ. κατασκευάζει ἄρτους διά τὰς ἀνάγκας του. Ἡ ἐνέργεια αὐτῆ τοῦ ἀρτοποιοῦ, ἀπό τῆς πλευρᾶς τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, εἶναι μία λειτουργία, τήν ὅποιαν καλοῦμεν συνήθως ἐπάγγελμα, ἀποβλέποντες πρὸς τόν φορέα τῆς. Ὁ ὅρος ὁμως «Πολιτικὴ Οἰκονομία» πρέπει νά διατηρηθῆ διότι βαθύτατα ἐκφράζει τήν ἐνέργειαν τοῦ ἀτόμου, διά τῆς πολιτικῆς ἀσκούντος ἐπιλογὴν μεταξύ τών διαφόρων παραγωγικῶν κλάδων τοὺς ὁποίους προσφέρει μία ἔθνικὴ οἰκονομία.

Ἡ δουλεία εἰς τό πρῶτον στάδιόν τῆς ἐμφανίζεται ὡς οἰκιακὴ οἰκονομία: «Οἰκία δὲ τέλειος ἐκ δούλων καὶ ἐλευθέρων». Τῶν δούλων αὐτῶν καὶ ἐλευθέρων, κατ' Ἀριστοτέλη, ἄρχει ἓνα ἄτομον, τό ὅποιον καλεῖται κύριος. Τίτλος βασικός τούτου εἶναι «τῆ διανοίᾳ προορᾶν». Δύο λέξεις πού περικλείουν ἓνα ὁλόκληρον κόσμον! Λακωνικώτεροι ἡμεῖς τοῦ Ἀριστοτέλους τό ἴδιον πράγμα ἐκφράζομεν με τήν λέξιν «πρόβλεψις», τήν ὅποιαν πάλιν τελευταίως μετεφράσαμεν με ἄλλας δύο: «σχεδιακὴ οἰκονομία». Ὅταν ἀναλογίζεται κανεὶς τήν ἀξίωσιν τῆς «σχεδιακῆς οἰκονομίας» νά κυριαρχήσῃ τοῦ κόσμου ὁλοκλήρου, πρέπει νά εἶναι ὀλίγον ἐπιεικῆς διά τήν διαπίστωσιν τοῦ Ἀριστοτέλους, ή ὅποια στηρίζεται εἰς τήν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου νά συλλάβῃ πρῶτον νοητικῶς ἐκεῖνο τό ὅποιον προτίθεται νά ἐκτελέσῃ.

Τοῦτο σημαίνει ὅτι καί εἰς τόν τομέα τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας (ὅπου κυρίως ἐμφανίζεται ή δουλεία), ἐφ' ὅσον ἀναγνωρισθῆ εἰς τόν κύριον ή λειτουργία τῆς προβλέψεως, ή κατανομή μετατρέπεται εἰς καταμερισμόν, ὅποτε ή δουλεία ἐκλείπη. Ἡ δουλεία δηλαδή καταργεῖται ὡς θεσμός καί παραμένει ὑπὸ τήν σημερινήν μορφήν τῆς, τῆς ἐξαρτήσεως.

Δὲν εἶναι ή μηχανὴ ἐκείνη ή ὅποια ἠλευθέρωσε τόν σύγχρονον ἐργάτην, ἀλλ' ὁ καταμερισμός, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐπιτρέπει με τό προϊόν τῆς ἐργασίας του νά στρέφεται πρὸς τό προϊόν τῶν συναθρώπων του καί ἐν ἀγνοίᾳ τούτων νά ἰκανοποιῆ τὰς ἀνάγκας του. Ὁ σημερινὸς καταναλωτῆς ἀγνοεῖ τόν παραγωγόν, ὡς τοιοῦτον, καί ἀποβλέπει μόνον πρὸς τό προϊόν. Ὅλη ή διαδικα-

σία και προσοχή περιορίζεται εις τὸν τομέα τῆς παραγωγῆς, ὅπου δημιουργοῦνται αἱ σχέσεις ἐξαρτήσεως. Τὰ ἐκ ταύτης προβλήματα καὶ τὰς διενέξεις ἰσχυρῶς μόνον ἀντιλαμβάνεται ὁ κυρίαρχος καὶ ἀπαιτητικὸς καταναλωτής, ὅσάκις αἱ περιστάσεις τὸν φέρουν εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μὲ τὸν παραγωγόν, εἰς τὴν περίπτωσιν παροχῆς ὑπηρεσιῶν. Βλέπομεν τότε τὸν καταναλωτὴν ἀμήχανον νὰ διστάζῃ ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸν τῆς ἀμοιβῆς· ἐνοχλεῖται ἰδίως ὅταν ὁ αὐτὸν ὑπηρετῶν εἰς τὴν ἐνέργειαν ἀναμίξῃ καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τὸν ἀποκαλέσῃ «ἀφεντικό!». Ὑποκύπτει τότε καὶ φθάνει συχνὰ εἰς τὸ σημεῖον νὰ δώσῃ φιλοδώρημα ἴσον καὶ πολλακίς μεγαλύτερον τῆς τιμῆς τοῦ προϊόντος (καφέ π.χ.), τὸ ὅποιον κατηνάλωσε. Εἰς τὴν δίψαν του νὰ ἀποδεχθῆ τὸν κολακευτικὸν τίτλον δὲν σκέπτεται νὰ ἀντιτάξῃ ὅτι εἰς τὴν πονηρίαν παρέχει δίπλωμα δουλείας. Πρὸ τοιούτων ἐκδηλώσεων, ἀνθρωπίνως μᾶς εἶναι ἀκατόρθωτον νὰ ἰσχυρισθῶμεν πότε κατηργήθη ἡ δουλεία. Τὸ ζήτημα ἄλλως τε δὲν εἶναι τῆς στιγμῆς, διότι ἀπὸ παρεκβάσεως εἰς παρέκβασιν κινδυνεύομεν νὰ λησμονήσωμεν τὸν Πλάτωνα.

Ἀντιτίθεται λοιπὸν ὁ Πλάτων, μὲ τὸ προαναφερθὲν χωρίον τῆς «Πολιτείας», εἰς τὸ πνεῦμα τῆς συμβάσεως τῆς Γενέυης περὶ αἰχμαλώτων καὶ τραυματιῶν; Δίκαιον εἶναι πρῶτον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι δὲν ὀμιλεῖ περὶ τραυματιῶν δι' αὐτοὺς προνοεῖ σαφῶς. Ἀκολουθεῖ ἀπλῶς τὸ σύστημά του τὸ ὅποιον στηρίζεται ἐπὶ τοῦ καταμερισμοῦ τῶν ἔργων, δυνάμει τοῦ ὁποίου οἱ δημιουργοὶ—ὁ παραγωγικὸς λαὸς—ἀναθέτουν εἰς τοὺς φύλακας νὰ προστατεύσουν τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἀγαθὰ των, δηλαδὴ τὴν ἐλευθερίαν των. Καὶ ὁ Πλάτων εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ συμφωνεῖ μὲ τὸν Ρήγα τὸν Φερραῖο, ὅτι ἡ ἐλευθερία ὀδηγεῖ εἰς τὸ δίλημμα: «ἐλευθερία ἢ θάνατος». Εἶναι καὶ ἡ ἐπιλογή τῶν φυλάκων, ἡ ἀνάληψις δηλαδὴ ἐκ μέρους των τῆς ὑποχρέωσεως αὐτῆς νὰ προστατεύσουν τοὺς «τροφεῖς» των, πού ὠθεῖται μέχρις αὐτοθυσίας. Διότι, παραδόξως, ὁ Πλάτων στήν «Πολιτείαν» του δὲν ὑποστηρίζει τὴν ἰδέαν δημιουργίας ἔθνικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἐπαγγελματικοῦ. Ἡ ἀπασχόλησις αὐτὴ τόσο μάλιστα τὸν παρασύρει ὥστε τραγικῶς λησμονεῖ καὶ τὰ πλατωνικὰ ὅρια τῆς παιδείας «παίζοντας τρέφε», δεχόμενος τὴν παρουσίαν τῶν παιδιῶν εἰς τὴν μάχην κατὰ τρόπον τὸν ὅποιον προτιμῶ νὰ παραλείψω.

Ὑπερβολὴ ἀσφαλῶς, ὀφειλομένη εἰς τὴν τότε πραγματικότητα.

Ἐὰν ὁ γεωργὸς σήμερον στρέφῃ μὲ ἀγωνίαν τὸ βλέμμα του πρὸς τὸν ὀρίζοντα εἶναι πρωτίστως διὰ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὴν ποιότητα τῶν σχηματιζομένων νεφῶν: ἂν θὰ τοῦ φέρουν τὴν εὐεργετικὴν βροχήν, τὴν καταιγίδα, ἢ τὸν παγετῶνα. Ὁ συνάδελφός του τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλάτωνος τὴν ποιότητα τῶν νεφῶν ἀπέδιδε εἰς τὴν ἰδιοτροπίαν τοῦ Διὸς καὶ προσεπάθη δι' εὐγεύστων θυσιῶν νὰ τὸν κολακεύσῃ. Ἡρεῦνα ὅμως καὶ αὐτὸς ἐναγωνίως τὸν ὀρίζοντα διότι ἄλλο εἶδος νεφῶν τὸν ἀπησχόλει: τὰ σύννεφα σκόνης τὰ ὅποια ἤγειρον οἱ εἰσβολεῖς. Τὸ τί ἐπηκολούθει μᾶς τὸ λέγει ὁ Πλάτων (Πολιτ. 469 β—γ). Ἀκόλουθον ἐπομένως ἦτο εἰς τὸ σχέδιον ὀρθῆς Πολιτείας μεγάλη φροντίς νὰ ληφθῆ διὰ τὴν ἄρτίαν κατάρτισιν τῶν φυλάκων, τεχνικῶς (ἰθ 374 β), ὅσον καὶ ἠθικῶς. Καὶ ἡ ἀδιαφορία διὰ τὴν τύχην τοῦ αἰχμαλώτου, ἡ ὅποια ἐνταῦθα λαμβάνει

τὴν μορφήν μάλλον ποιηῆς, ὑπαγορεύεται ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν φροντίδα ἢ πόλις νὰ ἀποκτήσῃ στρατὸν ἱκανὸν νὰ τῆς ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς.

Δὲν ὑφίσταται ἐπομένως διαφωνία μεταξὺ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτό, καὶ δικαίως ὁ δεῦτερος ἰσχυρίζεται: «τὸν ἀνάξιον δουλεύειν οὐδαμῶς ἂν φαίη τις δοῦλον εἶναι», διότι ὁ καθεὶς ἐρευνᾷ τὸ πρόβλημα ἀπὸ διαφόρου πλευρᾶς. Ἡ σύμπτωσης αὐτὴ βλέπεω καταφαίνεται ἄλλως τε καὶ ἀπὸ τὴν προσπάθειαν τοῦ Πλάτωνος (Πολιτ. 470—471 c) νὰ μειώσῃ τὰς ὀλεθρίας συνεπειὰς τῶν μεταξὺ ἑλλήνων διενέξεων, ποιούμενος μίαν οὐσιώδη διάκρισιν—ἀκρῶς ἀντίθετον πρὸς τὰ σήμερον κρατοῦντα—μεταξὺ ἐμφυλίου πολέμου καὶ πολέμου πρὸς ξένους λαούς.

Πνεῦμα ἀνταποδόσεως; πρόβλημα ἐπανορθώσεων; τὸ γεγονός εἶναι ὅτι ἡ ἀγορὰ δούλων ἐπλουτίζετο μὲ τὴν συμβολὴν ξένων ἔθνων καὶ ἡ δουλεία ἐφθασε τὰ ἀκρότατα τῆς ὄρια μὲ τὴν φιλοδοξίαν ἐκτελέσεως δημοσίων ἔργων. Διπλῆ τότε διάψευσις τοῦ κριτηρίου τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τοῦ «κατὰ φύσιν δούλου»: ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητος ἀπὸ μιᾶς πλευρᾶς ὑπὸ τῆς διεθνoῦς καταστάσεως ἀπὸ τῆς ἄλλης. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχον ἀσφαλῶς ἐλεύθεροι τεχνίται· τὰ θεωρικὰ ὅμως βαθμηδὸν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῶν δημογαγῶν ἀπὸ τρεῖς ὀβολοὺς ἐφθασαν σχεδὸν τὸ ὕψος τῆς ἀμοιβῆς ἐλευθέρου τεχνίτου, ὅποτε ὁ τελευταῖος προετίμα νὰ μετέχῃ τῶν κοινῶν, ἀντὶ νὰ ἐργάζεται. Εἶναι ἡ περίοδος τῆς παρακμῆς. Τὰ τῆς Ρώμης πλέον εἶναι πολὺ γνωστά διὰ νὰ ἐπανάλωμεν.

Ὁ κατὰ φύσιν δούλος ἐλησμονήθη καὶ ὁ δορυάλωτος ἐπεβλήθη, διότι ἡ τότε οἰκονομία τὸν ἐπέβαλλε. Εἰς τὰς διαπιστώσεις μας αὐτὰς πρέπει νὰ εἴμεθα ἐπιεικεῖς ὅταν ἀναλογιζώμεθα ὅτι κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον μυριάδες εἰδικευμένων τεχνιτῶν ἐξετοπίσθησαν διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν παραγωγὴν εἰς χώρας ὅπου ἡ ἐπιστράτευσις καὶ ὁ πόλεμος εἶχον ἐξουδετερώσει τὰς ἐθνικὰς ἐργατικὰς χεῖρας. Ἐὰν ἡ σημερινὴ πολιτικὴ μὲ τὸ σύστημα τῶν ἐπανορθώσεων ἐπαναφέρῃ κάπως τὸ ἰσοζύγιον εἰς τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν, δὲν δύναται ἀτυχῶς νὰ μειώσῃ, ἀπὸ ἀνθρωπιστικῆς πλευρᾶς, τὸ γεγονός ὅτι ὅλοι αὐτοὶ οἱ τεχνίται ἐξηλέφθησαν ὡς δούλοι, ἀναγκασθέντες νὰ παράσχουν τὰς ὑπηρεσίας των ἄνευ συμβάσεως.

Ἐλέγχων ἕκαστος κατὰ συνείδησιν τὰ ἄνω διαπιστωθέντα (εἰς ἐπιβαλλομένην λόγῳ τῶν συνθηκῶν συντομίαν), εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ συμφωνήσῃ μὲ τὸ γεγονός ὅτι ἡ δουλεία εἶναι νόσος, προσβάλλουσα ἀκόμη καὶ αὐτοὺς τοὺς κυρίους· ἐνδημικὴ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐπιδημία ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐξηγεῖται τὸ γεγονός πῶς πνεύματα ὑπέροχα ὡς ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Πλάτων δὲν τὴν κατεδίκαν, ἀλλὰ προσεπάθησαν ὁ μὲν πρῶτος νὰ τὴν διαγνώσῃ, ὁ δὲ δεῦτερος νὰ ἐξεύρῃ τὴν θεραπείαν τῆς.

Ὁ Πλάτων καὶ τὸ πρόβλημα τῆς δουλείας

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὐχάριστον καθήκον μὲ ὑποχρεῶναι νὰ ὀμιλήσω διὰ μίαν μελέτην ἐκδοθεῖσαν τελευταίως ἐν Ἑλλάδι: Ἐνωῶ τὴν ἐξαιρετικὴν ὁλως ἐργασίαν τοῦ κ. Κ. Ι. Δεσποτοπούλου ὑπὸ τὸν τίτλον: «Πολιτικὴ Φι-

λοσοφία τοῦ Πλάτωνος» ('Αθ. 1957). Εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ αὐτῆν ὁ κ. Δ. ἐρευνᾷ μὲ ἐπαινετὴν συστηματικότητα καὶ εὐσυνειδησίαν, ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴν ἐκλεκτικότητα ἐκ τῆς ὀγκώδους ἐπὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίας, ἐξ ὅλων τῶν πλατωνικῶν διαλόγων κατὰ κύριον καὶ πρῶτιστον λόγον τὸν διάλογον «Πολιτεία». Ἀνεξαρτήτως τῶν ἐπιφυλάξεων τὰς ὁποίας προκαλεῖ, ὄχι τόσον ἡ ἐπαινετὴ προσπάθεια τοῦ κ. Δ., ὅσον ἡ ἔκτασις τοῦ θιγομένου θέματος, ἡ ἐργασία τοῦ κ. Δ. σημειώνει σταθμὸν εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ τόπου μας καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σημείου κυρίως ἐπιθυμῶ νὰ ἐπιμείνω. Τὰς ἐπιφυλάξεις δημιουργοῦν ἐσωτερικαί, οἰκογενειακαὶ οὕτως εἶπείν, διενέξεις ἐπὶ λεπτομερειακῶν θεμάτων, ἡ σημασία ὅμως μιᾶς τοιαύτης συμβολῆς πρέπει, νομίζω, νὰ τονισθῆ. Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Δ. θὰ ἔπρεπε νὰ χαιρετισθῆ εἰς τὸν τόπον μας διὰ κωδωνοκρουσιῶν, ἂν ἀτυχῶς τὸ ἔθνος μας σήμερον ἠθικῶς δὲν ἐδοκιμάζετο ἐκ τῆς προσγινομένης εἰς αὐτὸ καταφῶρου ἀδικίας. Διότι διὰ τῆς ἐργασίας αὐτῆς ὁ Πλάτων, ἔπειτα ἀπὸ δύο χιλιάδας τριακόσια ὀγδοήκοντα πέντε χρόνια, ἐπανέρχεται εἰς τὴν Πατρίδα του, ὁποῖος ἀκριβῶς εἶναι: «Προμηθεϊκὸς Φιλόσοφος» καὶ οὐχὶ λογογράφος, ὡς ἀτυχῶς ἀκόμη τὸν ἐμφανίζουν (!).

Διὰ νὰ τὸ ἀποδείξῃ ὁ κ. Δ. προσφεύγει εἰς τὴν μόνην ἐνδεικνυμένην μέθοδον: τῆς ἀντιπαράβολῆς τῶν πλατωνικῶν ἐπιτευγμάτων μὲ τὰ σήμερον εἰς τὸν τομέα τοῦ πνεύματος κρατοῦντα. Καὶ εἶναι ἰδιαιτέρως τιμητικὴ διὰ τὸ ἔθνος μας ἡ μετὰ κύρους ἐκδηλουμένη διαπίστωσις ὅτι ὑπάρχει, ἂν ὄχι πρακτικὴ ἀμεσος λύσις, ἀσφαλῶς ὅμως ὑψίστης σημασίας ὑποβολὴ διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν σπουδαιοτέρων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα μᾶς ἀπασχολοῦν. Καὶ εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖον ἐγκείται ἡ σημασία τῆς πλατωνικῆς συμβολῆς ὅτι δὲν εἶναι ἀφοριστικὴ, ἀλλ' ὑποβλητικὴ. Εἶναι κεφαλαϊῶδες λάθος νὰ νομίζωμεν ὅτι εἰς τὸν διάλογον «Πολιτεία» π.χ. εὐρίσκομεν τὸν ἰδεῶδη τύπον

1) Ἡ περίπτωσις τοῦ Πλάτωνος δὲν εἶναι ἄλλως τε μοναδική: Ἐξαιρετικά μετ' αὐτοῦ διάνοιαι παρεγνωρίσθησαν: Μακιαβέλλης, Ρουσσώ, Hegel, Nietzsche, . . . Μάλθους! Ὁ λόγος εἶναι ὅτι τὸ πνεῦμα σήμερον ἐκ τοῦ ὄγκου του μετεβλήθη εἰς ὕλην, καὶ ὅσοι δὲν ἐπιθυμοῦν διὰ νὰ τὸ ἐξερευνήσουν νὰ μεταβληθοῦν εἰς συγχρόνους δούλους, ἀπαρνούμενοι κάθε ἄλλην χαρὰν τῆς ζωῆς, καταφεύγουσιν εἰς τὰς συνόψεις τύπου Russel, ὅπου πληροφοροῦνται περὶ Πλάτωνος ἀπὸ ἀτομον, τὸ ὁποῖον ἤκουσε περὶ αὐτοῦ νὰ ὀμιλοῦν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δημιουργοῦνται οἱ θρῦλοι καὶ ὅταν ἐγκριτος καθ' ὅλα ἐφημερὶς ζητῆ εἰς τὸν τόπον μας νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς τῆν ἐργασίαν «Ὁ Πλάτων καὶ ἡ Δουλεία» τοῦ Πρωθυπουργοῦ τοῦ Ἰσραὴλ κ. Δαυὶδ Μπὲν Γκουριόν, μεταφρασθεῖσαν ἀπὸ τὸ τεῦχος Ἰαννουαρίου—Μαΐου 1957 τοῦ περιοδικοῦ «Evidences». νομίζει ὅτι πρὸς κατατόπισιν τῶν πρέπει νὰ προσθέσῃ τὸν τίτλον «Φιλολογικαὶ Μελέταις!», ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τῆς καλύβης τοῦ Μπάρμπα-Θωμά!

Καὶ τὸν ἀντίκτυπον τῆς ὄλης αὐτῆς κινήσεως εὐκόλως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅταν ὡς Ἀθηναῖος προσπαθῆσῃ νὰ ἐξεύρῃ τὴν ὁδὸν Πλάτωνος εἰς τοὺς δρομίσκους τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐκτιμῆσῃ τὴν ἐξαιρετικὴν τιμὴν τὴν ὁποῖαν ἀπέδωσαν οἱ σύγχρονοι συμπατριῶται του εἰς τὸν Σωκράτην, μὲ ἓνα δρόμο ὅπου πωλοῦν καλαμπόκι καὶ φηνὴν σάρκα, τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ καθολικὴ Γαλλία ἐγένισε τὰς πόλεις τῆς με βουλευβάρτα Βολταίρου καὶ Β. Οὐγκώ. Τὴν ἐξήγησιν θὰ εὕρῃ ἴσως κανεὶς ὅταν κατερχόμενος τὴν ὁδὸν Ἐρμοῦ διερωτηθῆ ἂν δι' αὐτῆς οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν τὴν θεότητα τοῦ ἐμπορίου ἢ ἐξεδικήθησαν διὰ τὸ χωρίον τῆς «Πολιτείας» (371 c-d).

τοῦ Κράτους Δικαίου, κατὰ τὴν σημερινὴν ὁρολογία. Ἡ ἐπιστήμη τοῦ Δικαίου ἔχει ξεπεράσει στὰ στενὰ ὄρια τῆς «Πολιτείας», καὶ μόνον ἂν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ συνόλω του, δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν γόνιμον βάσιν συγκρίσεως. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς καθ' αὐτὸ θεωρητικῆς ἀφηρημένης πλευρᾶς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν τὸ Δίκαιον συλλαμβάνει τὴν ἔννοιαν Κράτος, ὑπάρχουν καὶ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ πλατωνικὴ συμβολὴ εἶναι ὄχι μόνον ἀνεκτίμητος, ἀλλὰ προσλαμβάνει ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἐπιαιρότητα μοναδικὴν σημασίαν.

Ἡ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου σημασία τῆς πλατωνικῆς συμβολῆς δὲν διέφυγε ἀσφαλῶς τὸν κ. Δ. καὶ εἰς τὸ ὠραῖον βιβλίον του συναντῶμεν, ἐν μικρογραφίᾳ, εἶναι ἀληθές, ἀλλὰ μὲ θαυμαστὴν πληρότητα ὅλα τὰ καίρια σημεία ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται κάθε πνευματικὴ περὶ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα κινήσις. «Τὸ μεγάλοπνοο αὐτὸ σχέδιο πολιτείας (τῆς πλατωνικῆς) —γράφει ὁ κ. Δ.— δὲν εἶναι μίᾳ πολιτικῇ «οὐτοπία», καθὼς συχνὰ ἔχει χαρακτηρισθῆ ἀπὸ ἀνθρώπους τῆς πνευματικῆς παρακμῆς, ἀλλὰ εἶναι ριζικὴ ἀντιμετώπιση καὶ συνθετικὴ λύση τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ἀναπτυγμένου στὴ ἀληθινὴν σημασίαν του γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἀνθρωπότητος» (σελ. 97). Καὶ πόσον ἔχει δίκαιον!

Ἐπὶ τούτου ὅμως καὶ ἐν ἀσθενὲς σημείον εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ κ. Δ. τὸ ὁποῖον ἐὰν τονίζωμεν δὲν ὠθούμεθα ἀπὸ κανένα ἔνστικτον ταπεινῆς φιλαυτίας, ἀλλὰ διότι νομίζομεν ὅτι μειώνει τὴν ἐξαιρετικὴν σημασίαν τῆς προσπαθείας του :

Διὰ τὸν κ. Δ., ἀκολουθοῦντα ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν πλειονότητα τῶν σχολιαστῶν, πρόβλημα δουλείας δὲν ὑφίσταται εἰς τὴν πλατωνικὴν «Πολιτείαν». Ἡ δουλεία καταργεῖται, ὄχι ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος ἐπιμόνως ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ τηρεῖ σιγὴν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν κ. Δεσποτόπουλον, διότι «ἀμαρῶνες» τὸ ὄλον πολιτικὸν οἰκοδόμημα τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου.

Κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν κυρίως ὑπεύθυνον διὰ τὸ ὀλίθημα αὐτὸ θεωροῦμεν αὐτὸν τὸν Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος ἐνόμισε σκόπιμον εἰς τὸ τέλος τοῦ θ' βιβλίου τῆς «Πολιτείας» του νὰ προσθέσῃ τὰ ἑξῆς :

«ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὄραν καὶ ὄροντι ἑαυτὸν κατοικίσειν· διαφέρει δὲ οὐδέν, εἴτε που ἔστιν εἴτε ἔσται· τὰ γὰρ ταύτης μόνης ἂν πράξειεν, ἄλλης δὲ οὐδεμιᾶς».

Πῶς συμβαίνει τότε ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, καὶ ἀπὸ συμφώνου μὲ τὸν κ. Δ. νὰ ἰσχυρίζωμεθα ὅτι δὲν πρόκειται περὶ οὐτοπίας, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης νὰ βλέπωμεν τὸν ἴδιον τὸν Πλάτωνα νὰ ἀδιαφορῇ περὶ τοῦ «εἴτε που ἔστιν εἴτε ἔσται» ;

Τὴν ἐξήγησιν τῆς φαινομενικῆς αὐτῆς ἀντιθέσεως θὰ τὴν εὕρωμεν ἐὰν ἀντιληφθῶμεν ὅτι εἰς τὴν πλατωνικὴν διαλεκτικὴν ἡ πορεία τοῦ πνεύματος κινεῖται ἀπὸ τὸ εἶναι πρὸς τὸ δέον, δηλαδὴ βάσιν ἔχει τὸ ἱστορικὸν δεδομένον ἐπὶ τοῦ ὁποίου φιλοδοξεῖ νὰ πλάσῃ τὴν ἱστορίαν ἀντὶ παθητικῶς νὰ δεχθῆ τὰς ἐπιταγὰς τῆς. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ φιλοσόφου κατὰ Πλάτωνα, ὅπως ὀρθῶς ὑποστηρίξῃ καὶ ὁ κ. Δ. (σελ. 6, σημ. 4) εἶναι ἱστοριοπλαστικὴ, βάσιν καὶ

μέτρον της αναγνωρίζει τον άνθρωπον. Ἡ βάση της αὐτῆς βεβαίως τὴν μεταβάλλει εἰς ἰδέαν, εἶναι δηλαδὴ ἰδεολογική, ὅχι ὅμως κατ' ἀνάγκην καὶ οὐτοπική. Στὴν οὐτοπίαν ἀκριβῶς δὲν ἔχομεν τὸν σεβασμὸν αὐτὸν τοῦ δεδομένου, ἀλλ' ἀπότομον μετάβασιν ἀπὸ τὸ ἓνα εἶναι εἰς ἓνα ἄλλο αὐθαίρετον εἶναι ὅπου αἱ ἱστορικαὶ συνθήκαι παραγνωρίζονται ὑπὸ μόνης τῆς φαντασίας. Στὴν οὐτοπίαν δὲν ἔχομε μῦθο, ἀλλὰ παραμῦθι. Στὴν ἰδεολογίαν ἀντιθέτως ὁ μῦθος φθάνει εἰς πληρότητα μέχρι ἐπιστημονικοῦ ἀφορισμοῦ: εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς διστακτικῆς σκέψεως, ἡ ὁποία προτιμᾷ νὰ διηγηθῆ ὡσάκις ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ. Περιέχει ὅμως στοιχεῖα αὐστηροῦ λογισμοῦ καὶ βαθεῖας παρατηρήσεως, ἐπὶ πλεόν τοῦ ἐπαγωγικοῦ του χαρακτήρος.

Ἡ προσφυγὴ εἰς τὸν μῦθον καὶ ἡ μορφή τῶν πλατωνικῶν διαλόγων συνετέλεσε ὥστε ὁ βαθύτερος τῶν φιλοσόφων νὰ ἐκληθῆ, ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του ἀρχικῶς καὶ ἀπὸ πολλοὺς σχολιαστὰς του μεταγενεστέρως, ὡς ποιητῆς ἰδεολόγος. Ἡ ἰδεολογία ὅμως ἔχει τὸ ἐξῆς χαρακτηριστικόν. Μὲ τὴν σειράν της καὶ αὐτὴ δὲν ἐμπιστεύεται εἰς τὴν κρίσιν τῶν συγχρόνων της ἀλλὰ στρέφεται πρὸς τὸ μέλλον: «ὅπως μὲντ' ἂν οἱ τούτων υἱεῖς καὶ οἱ ἔπειτα οἱ τ' ἄλλοι ἄνθρωποι οἱ ὕστερον» (415 d). Κριτήριον δηλαδὴ τῆς ἰδεολογίας εἶναι ἡ ἐτυμηγορία τοῦ μέλλοντος, τὴν στιγμὴ ἀκριβῶς πού τὸ μέλλον αὐτὸ μέσα στὴν ἐμπειρίαν τῆς ἱστορικῆς ἀναρχίας θὰ θελήσῃ νὰ ἀνεύρῃ ἓνα λογικὸν σύνδεσμον. Τότε «τὰ γὰρ ταύτης μόνης ἂν πράξειεν».

Πῶς λοιπὸν δυνάμεθα σήμερον, ὡς μέλλον (ἀνσφορικῶς πρὸς τὸν Πλάτωνα), νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι στὴν «Πολιτεία» καταργεῖται ἡ δουλεία, ἔστω καὶ ὡς εὐχή (δέον), ἀφοῦ δὲν εἴμεθα ἀκόμη βέβαιοι ἂν ἡ δουλεία κατηργήθη;

Πολὺ φοβοῦμαι ὅτι ὁ κ. Δ. ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐρώτημα προτοῦ τὸ θέση. Εἶναι ἡ ἀλήθεια ὅτι εἰς τὴν ἀπάντησίν του αὐτὴν τὸν βοηθεῖ μέχρις ἑνὸς σημείου αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς «Πολιτείας», ὅπου ὁ Πλάτων μόνον δι' ὑπαινιγμῶν ἀναφέρεται εἰς τὸ ζήτημα τῆς δουλείας, διότι τὸ θέμα αὐτὸ δὲν ἐρευνᾶται εἰς αὐτὸν τὸν διάλογον. Οἱ ὑπαινιγμοὶ αὐτοί, καίτοι ἀρκετὰ σαφεῖς, δὲν καθιστοῦν προσεκτικὸν τὸν κ. Δ. ἀλλὰ μετὰ πείσματος τὸν φέρουν εἰς τὴν παραγνώρισίν των, χωρὶς νὰ ἀντιλαμβάνεται ὅτι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ἐπιχειρήματά του θὰ μᾶς ἔπειθον, ἡ σιωπὴ τοῦ Πλάτωνος ἐπὶ τοῦ θέματος θὰ ἦτο πλεόν ἐπιβλητικὴ καὶ δὲν θὰ μᾶς ἔδιδε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἀναπληρῶσωμεν μὲ ἀτομικὴν μας γνώμην. Ἡ πτυχή αὐτὴ τῆς προσπαθείας τοῦ κ. Δ. εἶναι καὶ ἡ πλεόν συμπαθὴς καὶ ὁμολογῶ ὅτι παρακολουθῶν αὐτὴν διέγνωσα ἓνα ἐσωτερικὸν δρᾶμα μέχρι σημείου ὥστε νὰ εὐχηθῶ τὰ κείμενα νὰ τὸν δικαιώσουν. Ἄτυχῶς ὅμως οὔτε τὰ κείμενα οὔτε ἡ ὅλη οἰκονομία τοῦ διαλόγου μᾶς ἐπιτρέπουν μίαν τοιαύτην συγκατάβασιν.

Δὲν θὰ ἐπιμείνω βεβαίως διὰ νὰ τὸ ἀποδείξω εἰς τὸ χωρίον περὶ αἵμαλώτου, τὸ ὁποῖον ἀνέφερα προηγουμένως, διότι, ὅπως ὑπεστήριξα τότε, ὁ Πλάτων τὸ ἐμφανίζει ὡς ἓνα εἶδος ποινῆς, διὰ τὴν περίπτωσιν λιποψυχίας τοῦ ἀγωνιστοῦ. Εἰς τὸ ἴδιον ὅμως βιβλίον τῆς Πολιτείας καὶ εἰς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον κεφάλαιον (XV. 469 c) γίνεται λόγος περὶ ἀνδραποδισμοῦ καὶ ὁ Πλάτων ἀποτρέπει τοὺς Ἕλληνας νὰ κατέρχωνται εἰς τὰς μεταξὺ των διενέξεις μέχρι τοῦ

σημείου να υποδουλώνουν τους αδελφούς των, και συνιστά ἀντ' αὐτῶν να υποδουλώνουν μόνον τους βαρβάρους, ὅπως βλέπωμεν καὶ εἰς τὴν Βίβλον, προαναφερθὲν χωρίον. Τὸ κείμενον εἶναι σαφές καὶ δὲν ἐπιδέχεται παρερμηνείαν ἐν τούτοις ὁ κ. Δ. ἐπιμένει εἰς τὴν σύνταξιν καὶ ἐπιζητεῖ καὶ μᾶς να πείσῃ. Ἴδωμεν: «Μηδὲ Ἑλληνα ἄρα δοῦλον ἐκτήσθαι μήτε αὐτοὺς τοῖς τε ἄλλοις Ἑλλησιν οὕτω ζυμβουλεύειν; ... μᾶλλον γ' ἂν οὖν οὕτω πρὸς τοὺς βαρβάρους τρέποιντο, ἐαυτῶν δ' ἀπέχοντο». Τὸ «αὐτοὺς» εἶναι οἱ φύλακες στρατιώται τῆς πλατωνικῆς Πολιτείας. Τὸ «ἐκτήσθαι» τίθεται ἀντὶ προστακτικῆς διότι ἀπευθύνεται πρὸς ὑπηκόους τῆς πολιτείας καὶ τὸ «ζυμβουλεύειν» πρὸς τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, τοὺς ὁποίους, ὡς ξένους, μόνον διὰ προτροπῆς εἶναι δυνατὸν να πείσῃ τις. Παρὰ τὴν παρουσίαν τοῦ «τοῖς τε» ὁ κ. Δ. θέλει ὑποκείμενον τῶν ρημάτων «τρέποιντο» καὶ «ἀπέχοντο» να εἶναι μόνον «οἱ ἄλλοι Ἕλληνες» καὶ οὐχὶ καὶ οἱ στρατιῶται τῆς πλατωνικῆς πολιτείας, διότι, ἂν τὸ παραδεχθῶμεν, ἡ δουλεία εἰσέρχεται εἰς τὴν «Πολιτείαν», πράγμα τὸ ὁποῖον ὁ κ. Δ. ἀπαγορεύει (σ. 126—127) ἔστω καὶ κατ' ἀντιδιαστολήν. Καὶ ἡμεῖς μὲν, καλόψυχοι, ὑπακούομεν, ὁ συνομιλητὴς ὁμως τοῦ Σωκράτους τοῦ διαλόγου προβαίνει εἰς σαφῆ συναγωγήν περὶ τοῦ ἐναντίου, προσθέτων πρὸ τοῦ ἐπινεύοντος Σωκράτους τὰ ἑξῆς: «Ἐγὼ μὲν, ἔφη, ὁμολογῶ οὕτω δεῖν πρὸς τοὺς ἐναντίους τοὺς ἡμετέρους πολίτας προσφέρεσθαι: πρὸς δὲ τοὺς βαρβάρους ὡς νῦν οἱ Ἕλληνες πρὸς ἀλλήλους». (471 β. σελὶς 159 ἐκδ. Teubner), χωρίον τὸ ὁποῖον ὁ κ. Δ. κατὰ ὄσυχωρότητον παράπτωμα δὲν ἀναφέρει εἰς τὴν σελίδα 127 τῆς ἐργασίας του.

Μετὰ τὴν ἀπόδειξιν (;) τῶν ἀνωτέρω ὁ κ. Δ. παραλαμβάνει ἕτερον χωρίον τὸ (433 d) ὅπου γίνεται σαφειστάτη μνεία περὶ ὑπάρξεως δούλου, πράγμα πού «ἀποτελεῖ ἐνοχλητικὸν (τὸ πιστεύω) ἢ καὶ ἐπικίνδυνον (γιατί;) σκάνδαλον ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ ἀρίστου ἔργου τοῦ Πλάτωνος», παρατηρεῖ ὁ κ. Δ. Καὶ τότε προτείνει τὴν ἀπάλειψιν τῆς λέξεως «δοῦλος» ὡς παρεισαχθείσης ὑπὸ ἐπιπολαίου ἀντιγραφῆς ἀπωλεσθέντος χειρογράφου. Ὁμολογῶ ὅτι ἀδυνατῶ να παρακολουθῆσω εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὸν κ. Δ. διότι: α) εἰς ποῖον αἰῶνα τοποθετεῖ ἀκριβῶς τὴν ἀνήθικον αὐτὴν πράξιν τοῦ ἀντιγραφῆς; β) ποῖον ἐμφανίζει μάρτυρα διὰ να τὸν πιστέψωμεν; γ) ἔχει ἄλλον τινὰ κώδικα, ἄγνωστον εἰς τοὺς σχολιαστάς, να ἐπιδείξῃ; Βεβαίως ἔχει κάθε δικαίωμα να μὴν τοῦ ἀρέσουν ὠρισμένα σημεῖα τοῦ πλατωνικοῦ κειμένου: ἄς κάμῃ ὁμως ὅ,τι καὶ ἐγὼ πάρα πάνω, μιμούμενος τὸν ἴδιο τὸν Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος λογοκρίνει εἰς τὸ γ' βιβλίον τῆς Πολιτείας τὸν Ὅμηρον, δὲν λέγει ὁμως ὅτι ὁ Ὅμηρος δὲν τὰ εἶπε, οὔτε ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ συλλογὴ τῶν ἐπῶν τοῦ Ὀμήρου εἶναι ἀνακριβής.

Ἡ ἀντίρρησης ἀσφαλῶς δὲν διέφυγε τὸν κ. Δ. διότι καταφεύγει εἰς ἕνα τελευταῖον ἐπιχειρήμα: τὴν ἀρμονίαν! Ἡ παρένθεσις, λέγει, τῆς λέξεως «καὶ δούλω» καταστρέφει πρὸς τὰ ἄλλα καὶ τὴν κατὰ ζεύγη σύνθεσιν καὶ τὸν ἄπταιστον ρυθμὸν τοῦ λόγου. Δὲν τὸ νομίζομεν. Ρυθμικῶς ἡ ἀγωγή εἶναι ἄμεμπτος, συνήθης στὶς σουάτες ἐνός Bach: κατασκευὴ $\frac{3}{8}$ — $\frac{3}{8}$ — $\frac{3}{8}$. Καὶ εἰς νεωτέρας συνθέσεις ἀκόμη συχνὰ συναντᾶται ἡ παρένθεσις εἰς ρυθμὸν $\frac{1}{4}$ μέτρου $\frac{3}{4}$ ἢ καὶ $\frac{3}{4}$. Δι' ἕνα ἐπομένως μουσικόν, πρὸ τῆς μουσικῆς, ὡς ὁ Πλάτων, ἡ τριάς

«καὶ ἐν παιδί καὶ ἐν γυναικί καὶ δούλω» ἐξηγεῖται ἐὰν ἀναμνησθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν παιδῶν ἀρχὴν (590 ε) ὁ παῖς εἶναι οἰονεὶ δούλος «ἔως ἂν ἐν αὐτοῖς ὥσπερ ἐν πόλει πολιτείαν καταστήσωμεν, καὶ τὸ βέλτιστον θεραπεύσαντες τῶ παρ' ἡμῖν τοιοῦτῳ ἀντικαταστήσωμεν φύλακα ὅμοιον καὶ ἄρχοντα ἐν αὐτῶ, καὶ τότε δὴ ἐλεύθερον ἀφίεμεν», ἡ δὲ γυνὴ ἂν εἶναι φύλαξ εἶναι συγχρόνως καὶ γέρας. Ἐπιστέγασμα δὲ τῆς ὅλης φράσεως εἶναι ἡ ἀλλεπάλληλος παράθεσις τοῦ συνδέσμου «καί», ὁ ὁποῖος θὰ ἐλεγέ τις προαγγέλλει τὸ χρονόμετρον.

* * *

Τούτων δοθέντων, εἰς ποῖον συμπέρασμα τότε καταλήγομεν;

Ὁμολογῶ ὅτι προσωπικῶς κλίνω μᾶλλον ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Ρουσσώ, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν «Πολιτείαν» τοῦ Πλάτωνος δὲν βλέπει τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἓνα τέλειον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα. Δηλαδή μὲ ἄλλα λόγια, ἂν δὲν προδίδω τὴν σκέψιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ θεωρητικοῦ, τὸν ὁποῖον ἀδιστακτικῶς ἀποκαλῶ Πλάτωνά τοῦ 18ου αἰῶνος, ὁ Ρουσσώ θέλει νὰ πῆ ὅτι εἰς τὴν Πολιτείαν ἐρευνῶνται αἱ προϋποθέσεις. Μόνον μὲ αὐτὴν τὴν ἐρμηνείαν προσλαμβάνει ὑπόστασιν ὁ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος τεθεὶς ὅρος: «ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσι ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν».

Καὶ τὸ δράμα εἰς ὅλην τὴν ὑπόθεσιν εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ σχολιασταί, μὴδὲ τοῦ Κάντ ἐξαιρουμένου, ὑπέθεσαν ὅτι ὁ Πλάτων ζητεῖ οἱ φιλόσοφοι νὰ καταλάβουν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν!! νὰ γίνουν δηλαδή Πρωθυπουργοί, τὴν στιγμήν πού ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων δὲν ἔγινε οὔτε Νομάρχης.

Διὰ νὰ ἐνοήσωμεν τὴν τραγικὴν παρεξήγησιν ἀρκεῖ νὰ ἀναμνησθῶμεν ὅτι εἰς τὴν ἀνθρωπίνην συμβίωσιν γεννῶνται δύο κυρίως προβλήματα: α) αἱ ἐκ τῆς συμβιώσεως προκύπτουσαι διαφοραί, β) ἡ ρυθμισίς των. Διὰ τὴν ρυθμισίαν τῶν διαφορῶν ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐφεύρε ἓνα ὄργανον, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν Κράτος, Πολιτείαν, Νόμον. Διὰ τὰς διαφορὰς αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς, τὰ προβλήματα, ὁ ἀνθρώπος δὲν διαθέτει ἄλλο μέσον παρὰ τὴν Ἐπιστήμην. Αὐταὶ εἶναι καὶ αἱ δύο βασικαὶ προϋποθέσεις, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Πλάτωνος. Θὰ εἶναι ὅμως μάταιον νὰ τὰς ἀναζητήσωμεν συγχρόνως εἰς μόνον τὸν διάλογον «Πολιτεία», διότι ὁ Πλάτων σαφῶς ξεχωρίζει τὸ ὄργανον ἀπὸ τὰ προβλήματα.

Ἔχομεν λοιπόν: Προϋποθέσεις: «Πολιτεία». Ὁργανον: «Πολιτικός». Προβλήματα: «Νόμοι».

Εἰς τοὺς «Νόμους» ἐπομένως ἐρευνᾷ ὁ Πλάτων τὸ ζήτημα τῆς δουλείας, διότι ἡ δουλεία εἶναι πρόβλημα καὶ ὄχι φθινὸς αἰσθηματισμὸς καὶ δημαγωγία.

Ἀσφαλῶς γνωρίζω καὶ τὰς ἐπιφυλάξεις καὶ τὰς ἀντιρρήσεις, ὡς καὶ τὰς μαρολογίας. Οἱ «Νόμοι» τοῦ Πλάτωνος θεωροῦνται ὡς παρέκβασις, ἓνα εἶδος μετανοίας διὰ τὰς ὑπερβολὰς τῆς Πολιτείας, ἔργον μᾶλλον γερωνικῆς ἡλικίας, δηλαδή ὅταν ὁ Πλάτων εἶχε πλέον ρ...!! Τί βλασφημία διὰ τὸ μέτρον «ἀνθρώπος», πού ὁ Μεγάλος μας Θεὸς ἠδόκησε νὰ μᾶς χαρίσῃ!

Ὁμολογῶ, μυριάκις προτιμῶ ὁ Πλάτων νὰ χαρακτηρίζεται ποιητής, ὄνειροπόλος, οὐτοπιστής, παρὰ ράφτης, ἐπιζητῶν νὰ προσάρμοσῃ τὸ ἔνδυμα

εις τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πελάτου! Διότι αὐτὸ πράγματι ἰσχυρίζονται οἱ σχολιασταὶ διατεινόμενοι ὅτι οἱ «Νόμοι» εἶναι μία ἡπιωτέρα ἐκδοχή, ὑπαγορευθεῖσα ἀπὸ τὴν σύνεσιν τῆς ἡλικίας:

Ὅλοι οἱ ἄνω ἰσχυρισμοὶ ἀπαιτοῦν βεβαίως καὶ ἀνάλυσιν.

Ἄς εὐχηθῶμεν ἡ ώραία καὶ πολύτιμος κατὰ τὰ ἄλλα ἐργασία τοῦ κ. Δεσποτοπούλου νὰ προκαλέσῃ εἰς τὸν τόπον μας μίαν πνευματικὴν κίνησιν περὶ τὸν ἄξονα «Πλάτων», τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκ τῶν περιστάσεων καὶ πρὸ τῆς προκλητικῆς ἐξάρσεως τῆς ὕλης ἡ μικρὰ Πατρίς μας εἶναι καταδικασμένη νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν ποιότητα, ἀντλοῦσα ἐκ τῶν ἀνεξαντλήτων ἀποθεμάτων της εἰς ἀνωτερότητα.

ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟΝ ΚΟΣΤΟΣ STANDARD COST

Ὁ προγραμματισμὸς τῆς παραγωγῆς

Ἡ λογιστικὴ τοῦ προτύπου κόστους

Ὁ ἔλεγχος τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐκμεταλλεύσεως

ΔΗΜ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Οἰκονομικῆς καὶ Λογιστικῆς τῶν Βιομηχανικῶν Ἐκμεταλλεύσεων τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς

ΣΕΛΙΔΕΣ 420 — ΔΡΧ. 250

Ἀπαραίτητον βιβλίον διὰ πάντα ἀσχολούμενον μὲ τὴν διοίκησιν, ὀργάνωσιν καὶ λογιστικὴν τῶν ἐπιχειρήσεων